

АКМЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ

Болотнікова І.В. Акмеологічні основи особистісного самоздійснення. Змістом статті є сутнісний аналіз проблеми самоздійснення особистості. В публікації представлено визначення феноменів самовираження, самореалізації та самотрансцендентності особистості як чинників її самоздійснення; досліджено індивідуальні особливості та процесуальні характеристики особистості, що сприяють її самовдосконаленню та визначають динаміку самоздійснення.

Ключові слова: самоздійснення особистості; самовираження особистості; самореалізація особистості; самотрансцендентність особистості; особистісне зростання.

Болотнікова І.В. Акмеологические основы личностного самоосуществления. Содержанием статьи является сущностный анализ проблемы самоосуществления личности. В публикации представлено определение феноменов самовыражения, самореализации и самотрансцендентности личности как факторов ее самоосуществления; исследованы индивидуальные особенности и процессуальные характеристики личности, которые способствуют ее самоусовершенствованию и определяют динамику самоосуществления.

Ключевые слова: самоосуществление личности; самореализация личности; самовыражение личности; самореализация личности; самотрансцендентность личности; личностный рост.

Вступ. Сучасна доросла людина своєю практичною і духовною діяльністю бере активну участь у реалізації власного потенціалу, формуванні та здійсненні своєї сутності.

Процес самоздійснення потребує від особистості вирішення протиріч між зовнішніми причинними і внутрішніми самодетермінаційними силовими векторами. Якщо зовнішні обставини встановлюють різноманітні межі людському існуванню, то внутрішні примушують людину прагнути до подолання зовні встановлених обмежень, змушують вишукувати все нові форми та засоби самоздійснення. Враховуючи наддинамічні реалії сучасного глобалізованого світу, надзвичайно важливо допомогти дорослій людині усвідомити процеси об'єктивації сутнісних сил, визначити такі засоби та форми вияву особистісного потенціалу, що забезпечать їй успішне самоздійснення.

Мета статті. Здійснити аналіз понять самоздійснення, самовираження та самореалізації особистості, а також визначити індивідуальні особливості та процесуальні характеристики особистості, що сприяють її самовдосконаленню та визначають динаміку самоздійснення.

Виклад основного змісту статті. Інтерес до процесу самоздійснення людини посилюється і в наукових колах, що підтверджується зростаючою кількістю робіт, присвячених даній тематиці (Б.Г. Братусь, О. А. Лукіна, Е.В. Галажинський, Н.Ф. Хилько, Е. В. Четошникова та ін.). У вітчизняній психологічній науці поступово починають складатися відповідні методологічні, теоретичні та методичні умови і установки, що дозволяють перетворити питання про природу самоздійснення, його способи, види та психологічні механізми

в наукову проблему (С.Д. Максименко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Т.О. Ларіна, В.А. Крайчинська, К.О. Черемних та ін.).

В якості способів самоздійснення науковці найчастіше розглядають самовираження (самовиявлення, самопрезентація, самодемонстрація), самореалізацію (продуктивне використання, реалізацію свого потенціалу в соціально значимій галузі) та самотрансценденцію (присвячення себе комусь або чомусь).

В процесі становлення стратегії самоздійснення особистість презентує світові свій внутрішній світ, розкриваючи та опредметнюючи його. Таким чином їй вдається проявити себе та виразити свою індивідуальну самотбутність – самовиразитись. Самовираження – свідомий процес об'єктивації сутнісних сил, спрямований на досягнення адекватного розуміння їх іншими. Самовираження в широкому розумінні – це прояв себе, своєї індивідуальності у вчинках і засобах дії. На думку К.А. Абульханової, самовираження – це спосіб, у який людина намагається проявити себе як особистість у діяльності, спілкуванні, у вирішенні життєвих завдань [1].

Самовираження розглядається Д.О. Леонтєвим [6] як активність суб'єкта, що спрямована на самореалізацію, однак не досягла бажаного ефекту особистісного внеску (опредметнення), тобто яка не вилилась в діяння. Самовираження він вважає “епіфеноменом самореалізації”, коли потреба в транслюванні себе виявляється недостатньо підкріпленою відповідною здатністю. Безкорисне та безконфліктне самовираження зустрічається тільки там, де відсутнє прагнення до предметної самореалізації.

Самовираження (як активність) має різні етапи сформованості, різні ступені зрілості. На ранніх вікових етапах самовираження, як правило, проявляється у формах “демонстрацій” свого “Я”, “виступів”, “випадів”. Для дорослого віку характерна зріла форма самовираження, коли прояв себе перетворюється в дійсну потребу адекватного і сутнісного вираження свого “Я”. “Людина починає виробляти свою манеру поведінки, шукає свій стиль мовлення, головне, прагне виразити себе в житті, у вчинках, справах” [1].

По суті, в зрілої людини виявляється свій неповторний стиль практично в будь-якій її дії, в продуктах її діяльності, що і дозволяє виділити її з низки інших. Індивідуальний стиль діяльності Г. Олпорт тлумачив за допомогою терміна “виразність” як навмисне і свідоме вираження своїх почуттів, ідей, думок, як мимовільні реакції на емоційні стимули та як манера (або стиль) поведінки. У цьому аспекті виразність відображає індивідуальні особливості людини, є інтегрованим відображенням її особистості [8].

На думку Е. Фрома та низки інших авторів, в сучасному технократичному суспільстві спостерігається жорстке обмеження виразності людської індивідуальності. Така тенденція призводить до фрустрації й незадоволеності життям, оскільки “коли виразність вмирає, наші особистості зіщулюються, опускаючись значно нижче рівня нашого людського потенціалу” [12].

Якщо людина творчо намагається проявити себе, заявити про себе у світі (через зовнішність, поведінку, у спілкуванні та діяльності і т. ін.), а її виразність супроводжується прагненням до особистісного зростання, тобто самоак-

туалізацією, то самовираження йде конструктивним шляхом. Але можливий і деструктивний варіант, тоді самовираження відбувається через асоціальні діяння (аж до тяжких злочинів) або через приниження, пригнічення іншої людини.

На ймовірний як прогресивний, так і регресивний для особистості характер самовираження вказують і сучасні наукові розробки вчених. Прогресивне самовизначення проявляється у єдності зовнішніх і внутрішніх наслідків активності особистості та її загальному зростанні. Прогресивне самовираження за О.А. Лукіною передбачає: творчий пошук можливостей прояву свого “Я” у зовнішній активності; відображення істинної індивідуальності людини (як індивіда, особистості, суб’єкта) в її поведінці, діяльності, спілкуванні і т.ін.; індиферентність по відношенню до соціальної корисності результатів активності людини, але в той же час залежність від соціального визнання її особистості [7].

Регресивне самовираження – це роз’єднаність або протиріччя зовнішніх і внутрішніх результатів, які призводять до виникнення особистісних втрат, застоїв, бар’єрів. В останньому випадку, можна сказати, що в особистості виникають неадекватні, несвоєчасні, неповні способи та механізми самовираження. І тоді воно стає неадекватним не тільки до об’єктивації, зовнішніх тенденцій, але і самого внутрішнього світу особистості, її “Я”.

О.Ф. Рибалко та Л.А. Рудкевич зазначають, що для ефективного самовираження щодо зовнішнього світу різні рівні психічного відображення повинні забезпечувати суб’єкту знання не тільки про його зовнішнє, але і внутрішнє середовище [9]. На їхню думку, якісно нові можливості самовираження виникають у людини завдяки внутрішньому світу, що надає їй відносну незалежність від поточного моменту.

Повнота самоздійснення залежить від здатності людини ставити такі цілі, які найбільш адекватні її внутрішній суті. Тому, чим зрозуміліше людині її покликання, тобто чим виразніше виражено самовизначення, тим імовірніше самоздійснення. В інших дослідженнях психологів самовираження пов’язують із емоційними настроями, віком, статтю, статурою людини, станом її здоров’я, спеціальним навчанням, навколишнім середовищем і т. ін., але чільне місце у цьому процесі займають особистісні диспозиції людини, її “Я”, яке інтегрує будь-яку діяльність.

Розглядаючи проблему самовираження, американські психологи Р. Райан (R. Ryan) та Е. Десі (E. Deci) [9] зазначали, що людина може бути орієнтована на досягнення або гедоністичного, або евдемоністичного благополуччя. У першому випадку вона орієнтована на отримання від життя задоволення, прагне особистого комфорту, визнання власної значущості з боку інших або досягнення влади над іншими. Підтримуючи ідеї евдемонізму, людина орієнтована на звільнення від прив’язаностей до зовнішнього світу та його благ, на свободу, що досягається при цьому, від зовнішньої необхідності та мінливості долі, на особистісне зростання.

Особистість, яка переслідує мету свідомої об’єктивації сутнісних сил, спрямованої на отримання високої оцінки від себе та від інших людей, перебуває в процесі самоствердження.

Самоствердження вказує на досягнення людиною суб'єктивного задоволення результатом і (або) процесом самореалізації. Особистість усвідомлено чи несвідомо визначає реальність та успішність досягнення індивідуальних цілей, завдань самореалізації.

Самоствердження, на думку Д.О. Леонтєва, має інше мотиваційне підґрунтя, зокрема – прагнення отримати суспільне визнання з боку інших “тут і тепер”, реалізуватися обов'язково таким чином, щоб скористатися ефектом цієї самореалізації. Воно може виступати у формі квазісамореалізації в творчості, в особистісному спілкуванні, в соціальноперетворюючій діяльності, в материнстві. Основою самоствердження є спрямованість індивіда на задоволення найбільш значимих фундаментальних потреб, серед яких провідною є потреба в діяльності, яка давала б можливість реалізувати своє “Я” [6].

Самореалізація, як момент та спосіб самоздійснення, тлумачиться у сучасній науці як продуктивне використання свого потенціалу, своїх здібностей у різних сферах життєдіяльності. Вся діяльність людини, зазначав С.Л. Рубінштейн, є “упредметнення її самої або, іншими словами, процес об'єктивного розкриття її сутнісних сил” [10].

У роботах Е. Фромма можна простежити уявлення про самореалізацію як продуктивну активність людини. Центральним моментом є розуміння вченим самореалізації як зовнішнього здійснення внутрішніх характеристик людини [12].

Основна відмінність між самовираженням і самореалізацією, на думку К.А. Абульханової-Славської, полягає в тому, що самореалізація починається, “коли пізнання себе вже закінчено і треба будувати всю сукупність своїх зовнішніх взаємодій зі світом (не тільки в дієвосмисловому, але й в контрольнодієвому відношенні).

Можливість повного, гармонійного збігу самовираження та самореалізації цілком залежить як від сформованості образу “Я” (з точки зору його цілісності), так і від особистої готовності організувати, забезпечити, створити всю сукупність зовнішніх умов самореалізації. Ці дві умови є необхідною передумовою для того, щоб самовираження та самореалізація адекватно (для особистості) поєднувалися в усіх аспектах (часовому, ціннісному, дієвому і т.ін.) [1].

Розмежовуючи поняття “самовираження”, “самоствердження” і “самореалізація”, Д.О. Леонтєв відмічав їх різне мотиваційне підґрунтя. Мотивом самореалізації є прагнення продовжити своє буття як особистості в інших людях, транслуючи свою індивідуальність через результати праці, а також через зміни в самому собі та в інших людях [6].

На відміну від наведених теорій, в яких проблема самоздійснення розглядається як розвиток себе, втілення свого потенціалу в діяльності, вираження себе в дійсності, деякі дослідники вважають, що людина може здійснити себе тільки в служінні (іншим людям, професії і т.ін.). Такі ідеї відмічаємо в роботах В. Франкла, який сутність людського існування вбачав у самотрансценденції.

Вчений виділяє три онтологічних рівня існування людини: біологічний, психологічний і духовний. Саме в останньому локалізовані смисли і цінності,

які відіграють визначальну, по відношенню до нижчих рівнів, роль у детермінації поведінки. Втіленням самодетермінації людини виступають здатності до самотрансценденції, спрямованості себе назовні; до самоусунення; до прийняття позиції по відношенню до зовнішніх ситуацій і самої себе [11].

“Самотрансценденція людської істоти полягає в тому, що людське буття завжди орієнтоване назовні, на щось, що не є нею самою, на щось або на когось: на сенс, який необхідно здійснити, або на іншу людину, яку ми любимо. У служінні справі або любові до іншого, в служінні Богу людина здійснює сама себе. Таким чином вона, по суті, може реалізувати себе лише тією мірою, в якій забуває про себе, не звертає на себе увагу” [11].

Існують два шляхи служіння іншим: один – з почуття обов’язку, а інший – з альтруїзму, вважає К.О. Абульханова-Славська. Якщо людина вибирає служіння через виконання обов’язку, тобто через самопожертву, то відбувається поступова втрата свого “Я”, вона виявляється приниженою і залежною від інших (це і відрізняє його від самотрансценденції, де служіння є внутрішньою потребою, конгруентною особистості) [1].

Особлива значимість орієнтації на служіння, самовіддачу як умова розвитку особистості підкреслюється О.Ф. Лазурським [5]. Вчений виділяв три психологічні рівні залежно від ступеня пристосування людини до середовища. Нижчий рівень – це погано пристосовані люди; середовище накладає на них особливо сильний відбиток, насильно пристосовуючи до своїх запитів і майже не рахуючись з їх вродженими особливостями. Середній – набуття людиною місця в навколишньому середовищі та використання його в своїх цілях. Вищий – рівень творчості, коли людина прагне переробити середовище, знаходить собі таке поле діяльності, яке більше відповідає основним її прагненням і задаткам. Самоздійснення людей вищого рівня йде по шляху самотрансценденції. “Та справа, якій людина добровільно віддає всі свої душевні сили, є найбільш повним і адекватним виразом її особистості, відповідно, чим глибше і самовідданіше вона віддається, тим ширше й інтенсивніше розгортається її ендопсихіка” [5].

Звісно, перетворити кожен день життя на творчість, інтелектуальне нахнення, духовне осягнення, щоденну самореалізацію може людина, яка вирішила для себе проблеми власного життя щодо забезпечення як одного з необхідних умов виходу з “царства необхідності” в таке ж особисте “царство свободи”, та може розраховувати на адекватну свободу в соціумі.

На думку Е.В. Галажинського, в самому феномені трансцендентальності ховається універсальна властивість систем, що самоорганізуються, будь-якої природи – самодетермінація як прояв системної детермінації” [3].

Ідея соціального служіння як вищого рівня розвитку особистості відображена і в працях Б.С. Братуся, який виділяє різні рівні смислової сфери особистості. Нульовий рівень прагматичних, ситуаційних смислів; перший (егоцентричний) – в основі всього лежить особиста вигода, зручність, престижність, інші люди розглядаються як засіб досягнення своїх цілей; другий (групоцентриський) – пріоритет інтересів і прагнень близького оточення люди-

ни; третій (просоціальний) – загальнолюдські моральні орієнтації людини. Нульовий рівень не відноситься до проблеми самоздійснення людини, на першому рівні ми можемо говорити лише про самовираження, другому рівню властиві самовираження і самореалізація, на третьому рівні людина може використовувати як самовираження, самореалізацію, так і самотрансценденцію. Б.С. Братусь виділяє два типи самоздійснення: нормальне і аномальне. Нормальне самоздійснення, з точки зору Б.С. Братуся, спрямоване на людську сутність і орієнтоване на людство, є індикатором нормального розвитку особистості. Аномальним автор вважає самоздійснення, не спрямоване на щось вище [2].

Д.О. Леонтьєв підкреслює універсальний характер трансляції себе в інших як умови самореалізації, що виводить людину за межі себе наявного, зближуючи поняття “трансляція” і “трансцендентальність”. Самототожність і самодостатність були б згубними для людини, прирікаючи її на нерухомисть [6].

Самотрансценденція, таким чином, – це надособистісне самоздійснення, яке передбачає: орієнтацію на необхідність, корисність своєї діяльності для інших людей; відмову від себе заради якихось вищих сенсів, що лежать поза особистістю (що відображає рівень морального розвитку особистості, а не “самопожертву” з почуття обов’язку, за яким стоять невротичні тенденції); повноцінну реалізацію сутності людини в результаті здійснення такого прагнення до служіння (людям, справі і т. ін.).

У найзагальнішому розумінні серед форм самоздійснення особистості, в першу чергу, можна виділити зовнішнє і внутрішнє самоздійснення. Зовнішнє спрямоване на самовираження індивіда в різних сферах життєдіяльності: професії, творчості, спорті, мистецтві, навчанні, політичній та громадській діяльності та ін.

Внутрішнє самоздійснення забезпечує самовдосконалення людини у фізичному, інтелектуальному, естетичному, моральному та духовному аспектах [4].

Способи самоздійснення у дорослому віці важливо розглянути через призму структурних складових індивідуальності, визначивши зміст системоутворюючих факторів, що діють на рівні індивіда, особистості та суб’єкта. Так до індивідних властивостей відносяться передусім статеві і конституціональні особливості, темперамент, структура органічних потреб, сенсомоторика і задатки. Навряд чи можна говорити про стратегію реалізації себе через індивідні властивості вище рівня самовираження. Самоздійснення на цьому рівні проявляється у вигляді акценту на тілесну організацію. Тобто дорослі люди, які ставлять акцент на індивідні властивості, орієнтовані на задоволення органічних потреб, концентровані на власному тілі (прихильники бодибілдінгу, манекенниці, фітнес тренери, тощо).

Дорослі люди з орієнтацією на здійснення себе як особистості більшою мірою спрямовані на стосунки з іншими людьми. Для них на перше місце виходять ті сфери життєдіяльності, де вони можуть втілити свої особистісні якості. В першу чергу це сім’я, друзі, у професійній діяльності вони орієнтовані більше на стосунки з колегами, на неформальну взаємодію в колективі. Робота прино-

силь їм задоволення за умови сприятливої психологічної атмосфери, а хобі більшою мірою є лише приводом для придбання партнерів по спілкуванню, розширення кола соціальних зв'язків. Самовираження на рівні особистості часто виявляється в постійній демонстрації свого “Я”, виставлення себе напоказ. У спілкуванні такі люди шукають постійної уваги до своєї особи з боку оточуючих. Самореалізація особистості характеризується, з одного боку, успішністю вписування її в мережу соціальних відносин, а з іншого – задоволеністю особистості цими відносинами і своєю роллю в них. Наскільки успішна їх життєва позиція, свідчить соціальне визнання.

Самотрансценденція проявляється через служіння людям, віддачу, забування про себе заради потреб інших, як безкорисливе служіння, яке не потребує визнання (сестри милосердя).

На рівні суб'єкта діяльності дорослі проявляють себе як професіонали у своїй галузі. Вони спрямовані, в першу чергу, на вдосконалення своїх професійних якостей, здібностей, щоб бути кращими у своїй справі або на втілення своїх здібностей, потенціалів – це рівень самореалізації. Прагнення до самоподачі, до прояву себе, до пошуку своїх професійних якостей буде характеризувати людей з переважною стратегією самовираження. Має місце прагнення до якихось високих результатів, для того, щоб бути гідно оціненим.

Найчастіше головним стимулом для таких людей є кар'єрне зростання. Самотрансценденція у професійній сфері виявляється у повній самовіддачі своїй справі (як це показували великі вчені Енштейн, Ломоносов та ін.).

Індивідуальність дорослої людини – гармонійне поєднання всіх підструктур. Як вищий рівень розвитку особистості, неповторну своєрідність її внутрішнього світу, самовираження індивідуальності виявляється в переробці досвіду, у виробленні власних позицій і переконань, в загальному сенсі, в життєтворчості, у побудові унікального цілісного світогляду, що реалізується в конкретній ситуації існування людини. Самореалізація індивідуальності проявляється в активній творчій діяльності людини, через втілення, реалізацію в ній усіх великих можливостей людини, тим самим і проявляється її індивідуальна своєрідність. Творчість, творчий підхід до життя – найбільш яскраве вираження індивідуальності. Самотрансценденція на рівні індивідуальності може проявлятися у вигляді прагнення до будь-яких високих цілей, служіння якійсь Ідеї (найяскравіше в нашій культурі цей вид проявляється у служінні Богові великими подвижниками (св. преп. Батьки Серафим Саровський і Сергій Радонезький та ін.) [7].

Отже, самовираження – це прояв своєї неповторної індивідуальності ззовні незалежно від соціальної корисності активності. Самовираження передбачає, в першу чергу, орієнтацію на себе (в деякому сенсі егоцентризм), на ствердження себе (в самому собі або в інших), на апробацію та виявлення себе, своєї особистості, своїх здібностей у різних сферах життєдіяльності. Незалежно від того, чи лежать в основі самовираження процеси самоактуалізації, прагнення до особистісного зростання, саморозвитку і творчості чи ні, воно йде або в прогресивному, або в регресивному напрямку.

Самовираження та самоствердження виступають як результативні процеси підсилення та оптимізації самореалізації особистості, а також побудови ефективної індивідуальної стратегії. Самореалізація, як момент та спосіб самоздійснення, передбачає продуктивне використання свого потенціалу, своїх здібностей у різних сферах життєдіяльності. Самотрансценденція – це надособистісне самоздійснення, яке передбачає орієнтацію на **необхідність**, корисність своєї діяльності для інших людей; відмову від себе заради якихось вищих сенсів, що лежать поза особистістю. Важливо розглядати способи самоздійснення у дорослому віці через призму структурних складових індивідуальності, визначаючи зміст системоутворюючих факторів, що діють на рівні індивіда, особистості та суб'єкта.

Висновки. У якості способів самоздійснення науковці найчастіше розглядають самовираження (самовиявлення, самопрезентація, самодемонстрація), самореалізацію (продуктивне використання, реалізацію свого потенціалу в соціально значимій галузі) та самотрансценденцію особистості.

Повнота самоздійснення залежить від здатності людини ставити такі цілі, які найбільш адекватні її внутрішній суті. Тому, чим зрозуміліше людині її покликання, тобто чим виразніше виражено самовизначення, тим імовірніше самоздійснення.

Можливість повного, гармонійного збігу самовираження та самореалізації цілком залежить як від сформованості образу “Я” (з точки зору його цілісності), так і від особистої готовності організувати, забезпечити, створити всю сукупність зовнішніх умов самореалізації.

Самотрансценденція – це надособистісне самоздійснення, яке передбачає орієнтацію на необхідність, корисність своєї діяльності для інших людей; відмову від себе заради якихось вищих сенсів, що лежать поза особистістю. Важливо розглядати способи самоздійснення у дорослому віці через призму структурних складових індивідуальності, визначаючи зміст системоутворюючих факторів, що діють на рівні індивіда, особистості та суб'єкта.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні загальних чинників самовираження, самореалізації та самоздійснення особистості, а також розробці системи психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення особистісного самоздійснення.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. [Рос. Академия наук, институт Психологии]. Научное издательство – Спб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 304с.
3. Галажинский Э.В. Системная детерминация самореализации личности: Дис. ... д-ра психол. наук.: 19.00.01. / Э.В. Галажинский. – Томск, 2002. – 320 с.

4. Кудинов С.И. Полисистемный подход исследования самореализации личности / С.И. Кудинов // Сибирский педагогический журнал. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2007. – №3. – С. 337-346.
5. Лазурский А.Ф. Классификация личностей. Психология индивидуальных различий. Хрестоматия /А.Ф. Лазурский // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М.: ЧеРо, 2000. – 776 с. – С. 472-492.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М., 1983.
7. Лукина Е.А. Особенности самоосуществления человека в разные периоды взрослости: Дис.. ... к. психолог. наук.: 19.00.13 / Е.А. Лукина. – Санкт-Петербург, 2006 – 258 с.
8. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды / Г. Олпорт – М.: Смысл, 2002. – 462 с.
9. Онтопсихология: Учеб. пособие / Под ред. А.А. Крылова, Е.Ф. Рыбалко. – СПб.: Издво С.Петербур. унта, 2003. – 280 с.
10. Рубинштейн С.Л. Человек и мир /Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: ДиректМедиа, 2008. – 360 с.
11. Франкл В.Э. Человек в поисках смысла /В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368с.
12. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики /Эрик Фромм; Перевод с английского Л.А. Чернышевой. – Минск: Коллегиум, 1992 . – 253 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Abul'khanova-Slavskaya K.A. Vremya lychnosty u vremya zhyzny / K.A. Abul'khanova, T.N. Berezyna. [Ros. Akademyya nauk, ynstitut Psykholohyy]. Nauchnoe yzdatel'stvo – Spb.: Aleteyya, 2001. – 304 s.
2. Bratus' B.S. Anomalyu lychnosty /B.S. Bratus'. – М.: Мысль, 1988.– 304s.
3. Halazhynskyy Э.В. Systemnaya determynatsyya samorealizatsyy lychnosty: Dys. ... d-ra psykhol. nauk.: 19.00.01. / Э.В. Halazhynskyy. – Tomsk, 2002. – 320 с.
4. Kudynov S.Y. Polysystemnyy podkhod yssledovaniya samorealizatsyy lychnosty / S.Y. Kudynov // Sybyrskyy pedahohycheskyy zhurnal. – Novosybyrsk: Yzd-vo NHPU, 2007. –#3. – S. 337346.
5. Lazurskiy A.F. Klassyfykatsyya lychnostey. Psykholohyya yndyvydual'nykh razlychy. Khrestomatyya /A.F. Lazurskiy // Pod red. Yu.B. Huppenreyter y V.Ya.Romanova. – М.: CheRo, 2000. – 776 s. – S. 472492.
6. Leont'ev A.N. Deyatel'nost'. Soznanye. Lychnost'. – М., 1983.
7. Lukyna E.A. Osobennosty samoosushchestvlenyya cheloveka v raznyye peryody vzroslosty: Dys.. ... k. psykholoh. nauk.: 19.00.13 / E.A. Lukyna. – SanktPeterburh, 2006 – 258 с.
8. Olport H. Stanovlenye lychnosty. Yzbrannyye trudy / H. Olport – М.: Smysl, 2002. – 462 s.
9. Ontopsykholohyya: Ucheb. posobyey / Pod red. A.A. Krylova, E.F. Rybalko. – SPb.: Yzdvo S.Peterb. unta, 2003. – 280 s.

10. Rubynshteyn S.L. Chelovek y myr /Serhey Leonydovych Rubynshteyn. – M.: DyrektMedya, 2008. – 360 c.
11. Frankl V.Э. Chelovek v poyskakh smysla /V. Frankl. – M.: Prohress, 1990. – 368s.
12. Fromm Э. Chelovek dlya sebya. Yssledovanye psykholohycheskykh problem etyky /Эрык Fromm; Perevod s anhlyyskoho L.A. Chernыshevoy. – Mynsk: Kollehyum, 1992 . – 253 s.

Bolotnikova I.V. Acmeological basics of personal self-fulfilment. The content of the article is the essential analysis of the problem of self-fulfillment of the individual. This publication presents the definition of the phenomenon of self-expression and self-realization as a factors in its self-fulfillment; investigated individual characteristics and procedural characteristics of the individual, which enable it to determine the dynamics of self-improvement and self-fulfillment.

Keywords: self-fulfillment of personality; self-realization of personality; self-expression of personality; self-realization of personality; personal growth.

УДК 159.923.2

Гуменюк Г.В.

ФЕНОМЕН САМОЗДІЙСНЕННЯ У ВИМІРІ АКМЕОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛУ

Гуменюк Г.В. Феномен самоздійснення у вимірі акмеологічного розвитку професіоналу. Розглянуто проблему становлення фахівця як професіоналу в умовах сучасної реальності, зокрема вимоги, які висувуються до його фахового рівня. Підкреслено, що одним із дієвих шляхів підвищення професіоналізму сучасного фахівця є формування такого психолого-акмеологічного феномену, як самоздійснення. Окреслено проблемне поле теоретичного аналізу феномена самоздійснення з позиції суб'єктного підходу. Наведено визначення життєвому і професійному самоздійсненню. Здійснено аналіз теоретичних поглядів щодо проблеми самоздійснення у контексті акмеогенезу. Представлено теоретичне узагальнення щодо сутності феномена самоздійснення і споріднених йому понять, що дозволяє не лише визначити його місце і роль в єдиній системі внутрішніх закономірностей професійного розвитку (у формі – саморозвитку), а й відобразити професійну динаміку з різних «координат» професійного становлення (по «вертикалі» і по «горизонталі»). Зазначено пріоритетне завдання щодо організації супроводу професійної діяльності.

Ключові слова: фахівець, професіоналізм, суб'єкт, професійний саморозвиток, акмеологічний розвиток, самовизначення, самореалізація, самоактуалізація.

Гуменюк Г.В. Феномен самоосуществления в измерении акмеологического развития профессионала. Рассмотрена проблема становления специалиста как профессионала в условиях современной реальности, в частности требования, которые предъявляются к его профессиональному уровню. Подчёркнуто, что одним из эффективных путей повышения профессионализма современного специалиста есть формирование такого психолого-акмеологического феномена как самоосуществление. Очерчено проблемное поле теоретического анализа с позиции субъектного подхода. Представлено определение жизненного и профессионального самоосуществления. Проанализированы существующие теоретические позиции относительно проблемы самоосуществления в контексте акмеогенеза. Сделано теоретическое обобщение сущности феномена самоосуществления и смежных ему понятий, что позволяет определить не только его место и роль в единой системе внутренних закономерностей профессионального развития (в форме – саморазвития), но и отобразить професіона-

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 16. – 196 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелева**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смутьсон М.Л.**, дійсний НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Кружева Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяка О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Малхазов О.Р.** доктор психол. наук, професор; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.** мол.н.с (відповідальний секретар тому).

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 10 від 27.10.2016 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2016 р.)*

З М І С Т

<i>Болотнікова І.В.</i> Акмеологічні основи особистісного самоздійснення...	3
<i>Гуменюк Г.В.</i> Феномен самоздійснення у вимірі акмеологічного розвитку професіоналу.....	12
<i>Дзвоник Г.П.</i> Роль емоційної стійкості в професійному самоздійсненні фахівця.....	24
<i>Дубчак Г. М.</i> Порівняльний аналіз навчального стресу у студентів вищих та середніх навчальних закладів.....	30
<i>Завадська Т.В.</i> Психологічні особливості складових професійного самоздійснення вихователів дошкільних закладів.....	39
<i>Івашкевич Е.З.</i> Моделі соціальних репрезентацій в парадигмі дослідження соціального інтелекту педагога.....	49
<i>Каплуненко Я.Ю.</i> Особистісні чинники соціального інтелекту у фахівців соціономічного профілю.....	58
<i>Кокун О.М.</i> Чинники професійного самоздійснення особистості (статеві особливості).....	74
<i>Корніяка О.М.</i> Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи.....	82
<i>Кружєва Т.В.</i> Індивідуальні особливості мотиваційних компонентів в професійному самоздійсненні вчених-дослідників.....	93
<i>Лахтадир О.В.</i> Психологічна характеристика комунікативної компетентності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту: факторний аналіз.....	100
<i>Литвинчук Л. М.</i> Основні підходи до вивчення проблеми наркотичної залежності.....	109
<i>Панасенко Н.М.</i> Вплив криз професійного розвитку на професійне самоздійснення вчителя.....	117
<i>Панасенко Н.М., Войтович М.В.</i> Психологічні особливості подолання особистістю життєвих криз.....	126
<i>Пилипенко Н.М.</i> Психологічні захисти та самоствавлення особистості.....	136
<i>Савченко Т.Л.</i> Психологічне сприяння психофізіологічному забезпеченню професійного самоздійснення фахівця в умовах соціально-економічних перетворень.....	144
<i>Сердюк Л.З., Шамич О.М.</i> Психологічні основи самореалізації особистості	150
<i>Удод М.О.</i> Концептуальні основи психологічного відбору працівників служби екстреної медичної допомоги та медицини катастроф	157
<i>Ходос О.С.</i> Стрес, тривога та агресія, як небажані складові адаптаційного процесу для військовослужбовців.....	167
<i>Шелестова О. В.</i> Особливості протікання розладів адаптації у різних вікових та соціальних групах.....	176
<i>Шульга В.В.</i> Взаємозв'язок рівня шкільної тривожності і адаптації школярів.....	184
Відомості про авторів.....	191

CONTENTS

<i>Bolotnikova I.V.</i> Acmeological basics of personal self-fulfilment.....	3
<i>Humenyuk H.V.</i> The “self-fulfilment” phenomenon in the terms of acmeology of professional development.....	12
<i>Dzvonyk G. P.</i> The place of emotional stability in professional self-realization of a specialist.....	24
<i>Dubchak H.M.</i> Comparative analysis of the educational stress of University and vocational schools students.....	30
<i>Zavadaska T.V.</i> Psychology features of professional self-realization constituent of preschool tutors.	39
<i>Ivashkevych E.Z.</i> Models of social representations in the paradigm of researches of social intellect of a teacher.....	49
<i>Kaplunenko Y.Y.</i> Personal factors of Social Intelligence development among specialists of socioeconomic profile.....	58
<i>Kokun O.M.</i> Factors of personal professional self-fulfillment (gender characteristics).	74
<i>Korniyaka O.M.</i> Communicative competence as a determining factor of university teacher’s professional self-fulfilment.....	82
<i>Krujeva T.V.</i> Індивідуальні особливості мотиваційних компонентів в професійному самоздійсненні вчених-дослідників.....	93
<i>Lakhtadyr O.V.</i> Psychological characteristics of communicative competence of future specialist in physical culture and sports: factor analysis.	100
<i>Litvinchuk L.M.</i> the Main approaches to the study of the problem of drug addiction	109
<i>Panasenko N.M.</i> The impact of crises of professional development for professional self-fulfilment teacher.....	117
<i>Panasenko N.M., Voytovich M.V.</i> Psychological characteristics of overcoming the life crises by the personality.....	126
<i>Pylypenko N.M.</i> Psychological protection and self attitude to personality.....	136
<i>Savchenko T.L.</i> Psychological assistance psychophysiological provision of professional self-realization in a professional context of social and economic transformation.....	144
<i>Serdiuk L.Z., Shamykh O.M.</i> Psychological foundations of personal self-realization.....	150
<i>Udod M.O.</i> Conceptual bases of occupational selection of first medical aid and medicine of catastrophes service workers.....	157
<i>Hodos A.S.</i> Stress, anxiety and aggression as unwanted components of the adaptation process for military personnel.....	167
<i>Shelestova O.V.</i> Features of flowing of adaptation's disorders are in the different age-related and social groups.....	176
<i>Shulga V.V.</i> The relationship level of school anxiety and adapt student-ing.....	184
About Authors	191